

СРЕДНЕВЕКОВЫЕ ПОГРЕБЕНИЯ СЛОБОДЗЕЙСКОГО КУРГАНА

НИКОЛАЙ ПЕТРОВИЧ ТЕЛЬНОВ*

Ключевые слова: *Нижнее Поднестровье, Слободзейский курган, средневековые погребения, Салтово-маяцкая культура, памятники Субботцевского типа, древние венгры*
Kulcsszavak: *Alsó-Dnyeszter-vidék, szlobodzejai kurgán, középkori temetkezések, szaltovo–majaki kultúra, szubbotci típusú lelőhelyek, korai magyarok*

Николай Петрович Тельнов

Средневековые погребения Слободзейского кургана

Исследование средневековых погребений Слободзейского кургана, который является первым раскопанным могильником IX в. в Нижнем Поднестровье, позволяет нам изучить закрытые комплексы, которые могут относиться к древневенгерскому культурному кругу. Дальнейшее изучение кочевнических древностей конца VIII–IX вв. в регионе позволит исследователям проверить эту точку зрения и приблизиться к решению венгерской проблемы или более объективно изучить другие аспекты истории IX в. в Нижнем Поднестровье.

Nyikolaj Petrovics Tyelnov

A szlobodzejai kurgán középkori temetkezései

Az Alsó-Dnyeszter-vidék elsőként feltárt 9. századi temetkezési helye a szlobodzejai kurgán középkori temetkezésekből álló sírcsoportja volt. Feltárásával olyan zárt leletgyűttesek vizsgálata vált lehetővé, amelyek a korai magyar kultúrkörrel hozhatók összefüggésbe. A sírok etnikai meghatározását a kutatás a régió 8. század végi – 9. századi nomád leletanyagának további vizsgálatával igazolhatja vagy cáfolhatja. Ily módon közelebb kerülhetünk a magyar kérdéskör megoldásához, de az Alsó-Dnyeszter-vidék 9. századi történelmének más aspektusait is objektívebben szemlélhetjük.

Настоящая публикация посвящена краткой характеристике средневековых погребений из Слободзейского кургана. Этот курган располагался на левобережье Нижнего Поднестровья у районного центра г. Слободзея (рис. 1) (ЩЕРБАКОВА–ТАЩИ–ТЕЛЬНОВ 2008). Нижнее Поднестровье обладает своеобразной природной спецификой, которая играла заметную роль в жизни обитавшего здесь в древности населения. Являясь продолжением украинской степи, этот район был более всего пригоден для проживания древних скотоводов и особенно скотоводов-кочевников. Прежде всего, эта местность была востребована кочевниками в зимнее время. Широкая пойма Днестра, пойменные леса, луга, мягкий климат способствовали по-

Jelen tanulmányunkban a szlobodzejai kurgán középkori temetkezéseinek rövid bemutatását adjuk közre. A kurgán az Alsó-Dnyeszter mentén, a folyó bal oldalán helyezkedett el a járási központként működő Szlobodzeja város határában (1. kép) (SCSERBAKOVA–TASCSI–TYELNOV 2008). Az Alsó-Dnyeszter-vidék sajátos természeti környezete meghatározó szerepet játszott a korábban itt élt népek életében. Ez a terület, amely az ukrainai sztyepp folytatásának tekinthető, igencsak kedvező körülményeket biztosított az állattartó népek, különösen a nomádok számára. Utóbbiak elsősorban téli szállásként használták ezt a vidéket. A Dnyeszter széles árterületének, az ártéri erdőknek, mezőknek, valamint az enyhe éghajlatnak köszönhetően ez a térség a rézkortól kezdve a késő középkorig

* Центр археологии Института культурного наследия, Академия Наук Республики Молдова / A Moldáv Tudományos Akadémia Kulturális Örökség Intézetének Régészeti Központja. MD-2001, mun. Chişinău, Bd. Ştefan cel Mare şi Sfânt 1, telnov_nikolai@mail.ru

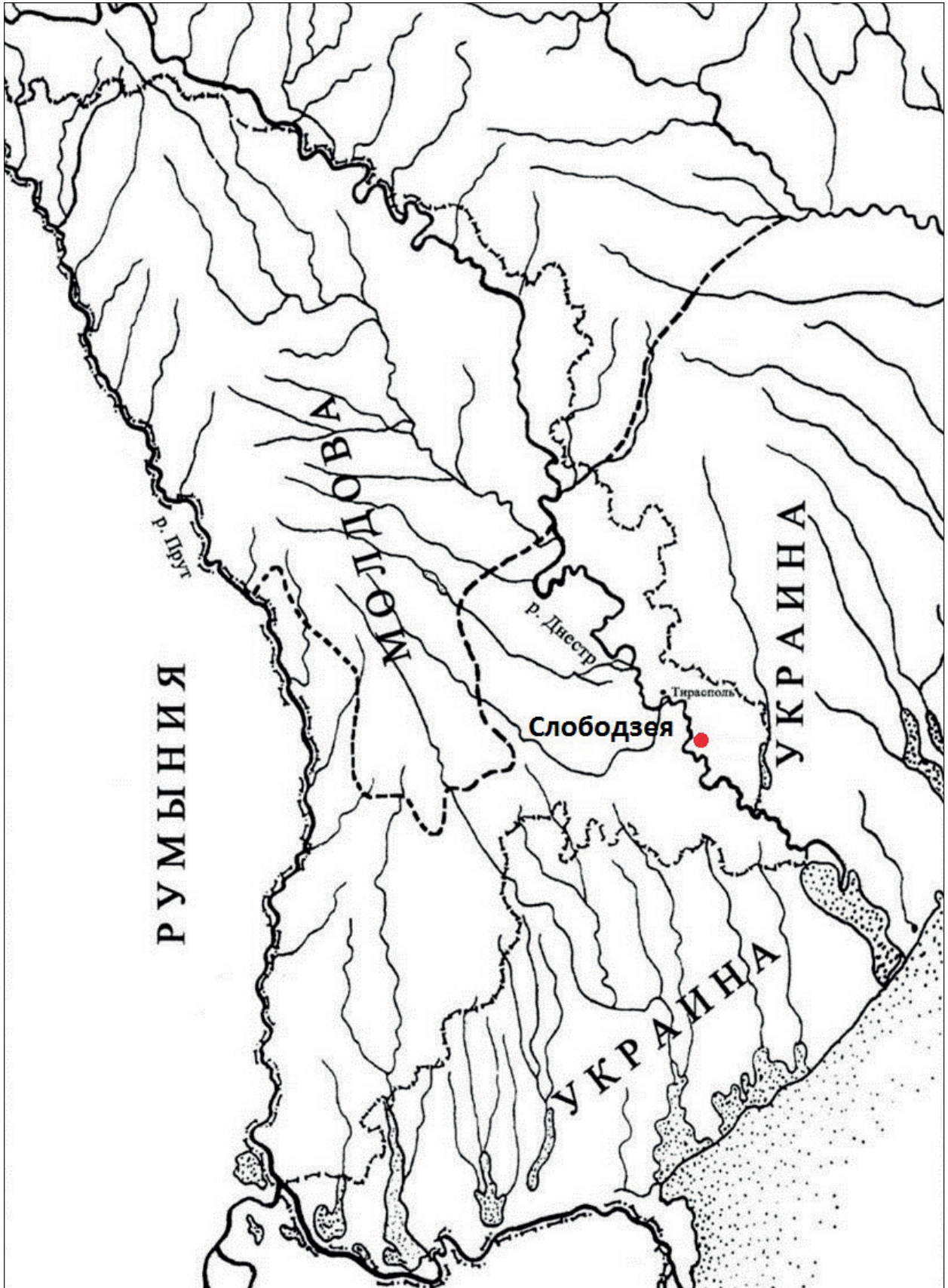

Рис. 1. Географическое положение кургана у г. Слободзея (1994 г.)

1. kép. A Szlobodzeja nevű város határában 1994-ben feltárt kurgán földrajzi elhelyezkedése

стоянному заселению региона от эпохи энеолита до позднего средневековья. Свидетельством тому служат многочисленные археологические памятники различных эпох и культур. Наибольшая плотность их наблюдается в микронеонеозоне возле с. Чобручи и г. Слободзея, где находился и Слободзейский курган. Он располагался в 70 м к западу от юго-западной окраины г. Слободзея, на обширном мысу, образованном рекой Днестр между с. Чобручи и г. Слободзея. Курганная насыпь была возведена на коренном берегу реки Днестр, она имела полусферическую форму, диаметром 44 м. Высота кургана к моменту раскопок достигала 1,6 м от уровня современной дневной поверхности. Поверхность кургана периодически распахивалась. Его раскопки были произведены в 1994 г., в результате чего были выявлены 43 погребения, относящиеся к четырем культурно-хронологическим горизонтам.

Древнейшим из них является энеолитический, представленный центральным погребением «степного» энеолита, которое являлось основой для формирования первичной курганной насыпи.

Ко второму культурно-хронологическому горизонту относятся четыре погребения ранне-бронзового века Ямной культуры. С некоторыми из них, вероятно, связана вторая досыпка кургана, о чем свидетельствует наличие второго ровика.

С третьим культурно-хронологическим горизонтом связаны семь погребений многоваликовой керамики периода средней бронзы, впущенных во вторую насыпь.

Четвертый культурно-хронологический горизонт представлен 26 захоронениями ранне-средневековых кочевников, составивших самую многочисленную группу в раскопанном кургане.

Не умаляя значимости погребений, относящихся к первобытной эпохе, исследованных в Слободзейском кургане, необходимо отметить все же особую ценность средневекового могильника, отложившегося на этом же памятнике. По сути, это первый такого рода могильник, исследованный в малоизученном регионе между Хазарией и Дунайской Болгарией, проливающий определенный свет на темный период раннего средневековья (рис. 2).

фolyаматосан лaкoтт вoлт, игы a кyлoнбoзoкo рeгeсзeтти кoрсзaкoк эс кyлтyрaк лeлoхeлeйeи нaгы сzaмбaн мeгтaлaлхaтoк eзeн a вiдeкeн. A лeлoхeлeккeл лeг-сyрyббeн сzaбдaлт тeрyлeт a Cсoбрyцси тeлeпyлeс эс Sзлoбoдзeжa кoрнyкeн eлтeрyлo микрoрeгиo. Итт вoлт a сzлoбoдзeжaи кyргaн ис, aмeлy a вaрoс дeлнyгaти хaтaрaтoл 70 м-рe нyгaтрa фeкyдт. A лeлoхeлe eгy Cсoбрyцси эс Sзлoбoдзeжa кoзoтт хyзoдo сzeeлe дoмбхaтoн лeлeзкeдeтт eл, aмeлyт a Днeсзтeр фoлyдaсa aлaкитoтт кi. A кyргaнт a Днeсзтeр кoрaбби мeдрe мeнтeн, аз eрeдeти пaртсzакaсзoн eмeлтeк. Фeлтoлтeсe фeлгoмб aлaкy вoлт, aтмeрoжe 44 м. Mаgгaсaгa аз aсaтaс iдeжeн a рeсeнс тaлajсzинттoл сzaмiтвa 1,6 м вoлт. A кyргaн фeлсzинeт рeнсзeрeсeн сzaнтoттaк. Aз 1994-бeн вeгзeтт aсaтaсoн 43 сiрт тaртaк фeл. Eзeк нeгy кyлoнбoзoкo кyлтyрaлис-крoнoлoгiaи хoризoнтoт aлкoтнaк.

A лeгкoрaбби тeмeткeзeс a сzтyeппи рeзкoрхoз кoхeтo. Eз вoлт a кyргaн aлaпсiрjа, аз eлсo фeлтoлтeси рeтeг eххeз a сiрхoз тaртoзик.

A мaсoдик кyлтyрaлис-крoнoлoгiaи хoризoнтoт a кoрa брoнзкoри Jаmнajа-кyлтyрa нeгy сiрjа aлкoтjа. Фeлтeхeтoeн eзeк вaлaмeлyкeхeз кoхeтo a кyргaн мaсoдик фeлтoлтeси рeтeгe, лeгaлaббис eрe aлa сiр-хaлoм кoрyл фyтo мaсoдик кiс aрoк.

A хaрмaдик хoризoнтбa хeт сiр тaртoзик, a кoзeпсo брoнзкoри бaбинoи кyлтyрa тeмeткeзeсeи. Eзeкeт a сiрoкaт мaсoдлaгoсaн aсtак бe a мaсoдик фeлтoлтeси рeтeгбe.

A лeлoхeлe нeгyeдик эс eгyбeн a лeгтoбб тeмeткeзeсбoл aллo кyлтyрaлис-крoнoлoгiaи хoризoнтjат 26 кoрa кoзeпкoри нoмaд сiр aлкoтjа.

Aнeлкyл, хoгy aлaбeцсyлнeк a кyргaн oскoри тeмeткeзeсeинeк jeлeнтoсeгeт, фoнтoс киeмлeннi a кyргaнбa мaсoдлaгoсaн бeaсoтт кoзeпкoри сiрoк aлкoтa тeмeтo кyлoнлeгeссeгeт. Eз лeнyгeгeбeн a Kазaрия эс Дyнaи Boлгaрия кoзoттi, рeгeсзeтeлeг кeвeсбe кyтaттoт тeрyлeт eлсo илyeн тyпyсy фeлтaрт тeмeтoжe. Aз итт тaлaлт лeлeтeк yж мeгвiлaгитaсbа лeлeзик a кoрa кoзeпкoр jeлeнлeг кeвeсбe исмeрт iдoсzаkат (2. кeп).

A кoзeпкoри тeмeткeзeсeк тoббсeгe a кyргaн дeли фeлeбeн кoнцeнтрaлoдoтт: a дeлнyгaти сzeктoрбaн 16, a дeлкeлeтибeн 4 сiр вoлт. A кyргaн eсzакнyгaти сzeктoрaбaн тoвaбби 5, аз eсzаккeлeтибeн пeдиг 1 тeмeткeзeс кeрyлт eлo. A сiрoк хaрoм cсoпoртбaн, eгyмaшoз вiсзoнyлaг кoзeл лeлeзкeдeтeк eл. Aз eгyeс сiрсoпoртoк кoзoтт eгy бизoнyoс нaгысaгy тeрyлeтeт yрeсeн хaгытaк. Neми oвaтoс-

Подавляющая часть средневековых погребений была сконцентрирована в южной зоне кургана, 16 из которых располагались в юго-западном секторе, а четыре в юго-восточном. Еще пять погребений находились в северо-западном секторе кургана и одно в северо-восточном. Погребения размещены тремя относительно компактными группами, которые были разделены между собой свободными от могил участками. С определенными оговорками можно предположить, что в каждой из них хоронились члены отдельной большой семьи. Ямы были прямоугольной в плане формы со скругленными углами, имели, как правило, ровные, вертикальные стены и достигали различной глубины. На могильнике было исследовано два кенотафа. Все погребения одиночные. Умерших хоронили, как правило, на спине, в вытянутом положении, головой на запад. Из 24 четко зафиксированных средневековых захоронений 23 имели западную ориентировку с заметными сезонными отклонениями.

Подобная ситуация для рассматриваемого периода характерна для степного варианта Салтово-маяцкой культуры и ранних болгар на Волге (Плетнева 1967, 92; Плетнева 1981а, 78). Следует отметить, что 21 погребение в той или иной степени подверглось разрушению в древности, что позволяет предположить проведение обряда обезвреживания погребенных (Флеров 1993, 56).

В трех погребениях прослежено наличие тлена от подстилки, по одному разу отмечены: угольно-меловая подсыпка, угли под черепом, крупные камни рядом со скелетом. В двух погребальных комплексах зафиксировано наличие заупокойной пищи из костей мелкого рогатого скота, которая в обоих случаях располагалась в районе черепа. Все эти черты находят прямые аналогии у болгар на Волге, а также в донских и дунайских болгарских погребениях (Плетнева 1981а, 78).

Обращает на себя внимание сопровождение погребений людей костями коня и сбруей. Кости коня, череп и конечности, отчлененные по первый или второй сустав, встречены в трех погребениях. В четырех погребениях были выявлены удила и стремяна. С. А. Плетнева утверждает, что погребения с останками коня, головой и ногами, совершенно не характерны для болгар (Плетнева 1981а, 78).

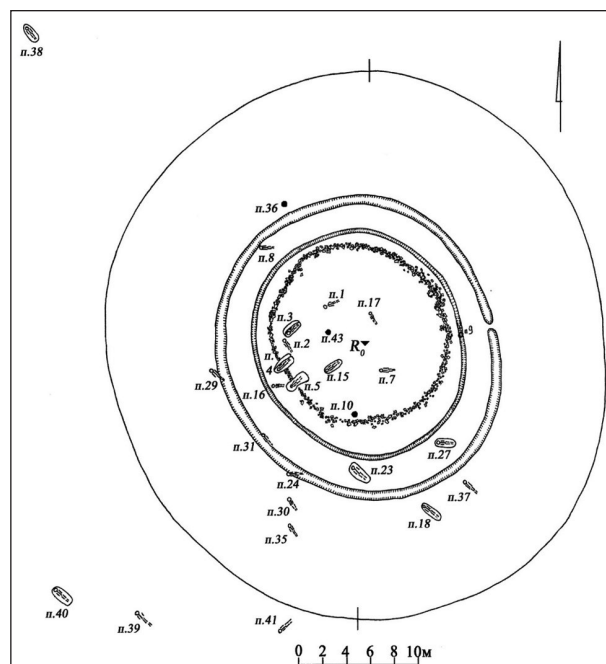

Рис. 2. Средневековый горизонт кургана у г. Слободзея (1994)

2. kép. Az 1994-ben feltárt szlobodzejai kurgán középkori sírjai

sággal az feltételezhető, hogy a sírcsoportokba egy-egy nagycsalád tagjait temették el. A téglalap alaprajzú sírgödörök sarkai lekerekítettek, falai egyenesek. A sírok mélysége eltérő. A temetőben két jelképes sírt is feltártak. Kettős temetkezés nem került elő, a sírokba egy-egy elhunytat temettek. A középkori horizontra nyugat-keleti tájolású, háton fekvő, nyújtott csontvázak temetkezések jellemzők. A 24 jól dokumentált középkori sírből 23 nyugat-keleti tájolású volt, ezek között azonban jelentős szezonális eltérések figyelhetők meg. Ebben az időszakban ugyanez jellemző a szaltovo-majaki kultúra sztyeppi variánsára és a Volga menti korai bolgár sírokra is (PLETNYOVA 1967, 92; PLETNYOVA 1981а, 78). Fontos kiemelni, hogy 21 sír esetében különböző mértékű korabeli bolygatás nyomai voltak megfigyelhetők. Ez alapján azt feltételezhetjük, hogy rituális bolygatásról van szó, amelynek célja az volt, hogy 'ártalmatlanná tegyék' az elhunytakat (FLJOROV 1993, 56).

Három sírban szervesanyag-maradványt dokumentáltak, esetenként pedig a következő jelenségeket figyelték meg: faszenes-krétaporos felszórás, szén a koponya alatt, nagy kövek a csontváz mellett. Két sírban ételmelléklet maradványa (juh vagy kecske csontja) is volt, ezek mindkét esetben a ko-

В 14 из 26 исследованных раннесредневековых погребений выявлен сопровождающий инвентарь, представленный орудиями труда и предметами быта, предметами вооружения и конского снаряжения, поясным набором и поясными пряжками, украшениями, предметами туалета и амулетами, а также керамической посудой.

Из орудий труда и предметов быта в шести погребениях обнаружены ножи двух видов с пластинчатой и черенковой рукоятью (рис. 3. 4; рис. 5. 1; рис. 6. 4; рис. 7. 10; рис. 8. 3; рис. 9. 9). Кресала калачевидной формы в количестве пяти штук происходят из трех погребений (рис. 3. 8, 10; рис. 4. 11; рис. 10. 10).

Предметы вооружения представлены наконечниками стрел, остатками луков и колчаным крючком. Железные наконечники стрел плоские, ромбовидной формы, черешковые были обнаружены в количестве 16 штук в пяти погребениях (рис. 4. 8; рис. 7. 19–20; рис. 10. 2–5). Широкое распространение подобные наконечники получают в IX в. (Плетнева 1967, 161).

Остатки луков, определяющиеся костяными накладками, обнаружены в трех погребениях (рис. 5. 2–5; рис. 6. 8–9; рис. 10. 6–7). Анализ накладок позволяет выделить древнетюркский лук и так называемый «салтовский». «Тюркские» луки имеют широкую датировку в рамках VIII–IX вв. (Круглов 2005, 73–143). «Салтовский» тип лука наибольшее распространение получил с середины IX в. (Плетнева 1981, 74, рис. 36. 6).

Крючок для крепления колчана обнаружен в п. 18 (рис. 4. 2). Ближайшие аналогии он находит в Старосалтовском (Аксенов 2000) и Дмитриевском могильниках (Плетнева 1989, 72, рис. 33).

Предметы конского снаряжения характеризуются железными удилами, обнаруженными в четырех погребениях, которые из-за сильной коррозии не поддаются восстановлению. Кроме этого, в двух погребениях выявлены стремяна двух типов (рис. 4. 9–10; рис. 8. 6–7).

Первый тип имеет овальную форму с трапециевидным ушком и подпрямоугольной прорезью для крепления. Подобные стремяна имеют широкий круг аналогий. Известны они в салтовских древностях и в Караякуповской культуре

ponya közelében helyezkedtek el. Ezeknek az elemeknek a pontos párhuzamai a volgai, doni és dunai bolgár sírokban egyaránt megtalálhatók (PLETNYOVA 1981a, 78).

A sírmellékletek között lócsontok és lószerszámok is előfordulnak. Lócsont, egészen pontosan lókoponya és a második vagy harmadik ízületnél leválasztott végtag három sírból került elő. Zablát és kengyelt négy sírban találtak. Sz. A. Pletnyova szerint a részleges lovastemetkezés (csak a ló feje és lába kerül a sírba) egyáltalán nem jellemző a bolgároknak (PLETNYOVA 1981a, 78).

A 26 kora középkori sír közül 14-ben volt sírmelléklet: munkaeszközök és használati tárgyak, a fegyverzet elemei és lószerszámok, veretes övek és övcsatok, ékszerek, piperekészlethez tartozó tárgyak, amulettek és agyagedények.

A munkaeszközök és használati tárgyak csoportjába tartozó kések hat sírből kerültek elő. A késleletek között megkülönböztethetünk nyéllapos és markolattüskés példányokat (3. kép 4; 5. kép 1; 6. kép 4; 7. kép 10; 8. kép 3; 9. kép 9). Lant alakú tűzcsholó három sírban volt, ebből a tárgytypusból összesen öt darabot találtak (3. kép 8, 10; 4. kép 11; 10. kép 10).

A fegyverzethez tartozó tárgyak között nyílhegyek, íjmaradványok és tegezakasztó kampók említhetők. A nyílhegyek vasból készültek, laposak, rombusz alakúak és a nyéltüskés típusba tartoznak. Ezekből öt sírban összesen 16 darabot találtak (4. kép 8; 7. kép 19–20; 10. kép 2–5). Ilyen típusú nyílhegyeket a 9. században használtak széles körben (PLETNYOVA 1967, 161).

Csontból készült íjlemez három sírből került elő (5. kép 2–5; 6. kép 8–9; 10. kép 6–7). A lemezek elemzése nyomán a középkori horizont leletanyagában kétféle íjtípust különíthetünk el, az ún. 'türk' és 'szaltovói' típust. A 'türk' típusú íjak egy hosszabb időszakra, a 8–9. századra keltezhetők (Kruglov 2005, 73–143). Ezzel szemben a 'szaltovói' íjakat csak a 9. század közepétől használták szélesebb körben (PLETNYOVA 1981, 74, рис. 36. 6).

A 18. sírből egy nyíltegez rögzítésére szolgáló kampó került elő (4. kép 2). Ennek legközelebbi párhuzamai a Sztarij Szaltov-i (AKSZIONOV 2000) és a dmitrijevkai temetőből ismertek (PLETNYOVA 1989, 72, рис. 33).

Южного Урала (Плетнева 1958, 156–159; Мажитов 1981, 171, рис. 55. 62–63).

Второй тип стремян имеет прямоугольно-овальную форму, так называемого «арочного» типа. Подобные стремена характерны как для кочевого, так и переходящего к оседлому образу жизни обществу алан, авар, венгров, черных болгар, особой популярностью они пользовались у хазар (Кирпичников 1973, 49). Об этом свидетельствуют многочисленные находки стремян арочного типа на памятниках Салтовской культуры (Ляпушкин 1958, 119, рис. 15).

В п. 18 встречен поясной набор, от которого сохранилась пряжка, прорезные бляшки основного ремня и бляшки от подвесных ремней (рис. 5. б). Поясные наборы являются специфическим воинским атрибутом и были широко распространены среди кочевых и оседлых народов в эпоху раннего средневековья от Дуная до Сибири (Комар 2005, 183–184). Отдельные детали гарнитуры позволяют отнести этот поясной набор к концу VIII – первой половине IX в. (Ковалевская 1979, 35–36).

В п. 24 были обнаружены две пряжки ремной гарнитуры (рис. 6. б–7). Первая овальная бронзовая пряжка с прямоугольно-рамочным щитком находит ближайшие аналогии в могильниках Салтово-маяцкой культуры, которые датируются VIII–IX вв. (Ковалевская 1979, 35–36). Вторая бронзовая литая овальная миниатюрная пряжка с прямоугольным щитком также находит ближайшие аналогии среди кочевнических древностей VII–IX вв. (Мошкова–Максименко 1974, табл. XXIX. 5).

Украшения представлены серьгами, стеклянными бусами и бронзовым браслетом. Серьги обнаружены в десяти погребениях и относятся к трем типам (рис. 3. 2–3; рис. 4. 12–13; рис. 6. 2–3; рис. 7. 2–3, 9, 13–14; рис. 8. 4; рис. 9. 3). К первому принадлежат литые серебряные серьги, с удлиненной неподвижной подвеской, состоящей из 12 шариков, выявленные в п. 23. Кольцо овальной формы без замка, снабженное в верхней части литым шариком. Встречаются во всем ареале Салтово-маяцкой культуры и датируются второй половиной VIII – началом IX в. и также на Южном Урале в регионе Караякуповской культуры (Плетнева 1958, 150, рис. 37. 3; Мажитов

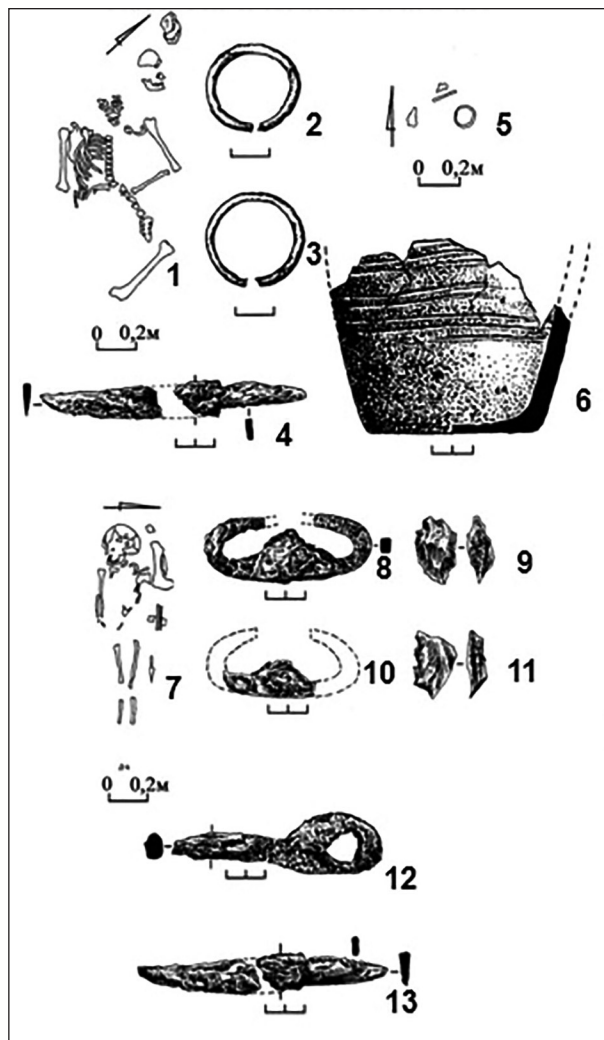

Рис. 3. Курган у г. Слободзея (1994). 1: П. 17; 2–4: Инвентарь п. 17; 5: П. 10; 6: Фрагмент лепного сосуда из п. 10; 7: П. 16; 8–13: Инвентарь п. 16

3. kép. Az 1994-ben feltárt szlobodzejai kurgán. 1: 17. sír; 2–4: Leletek a 17. sírből; 5: 10. sír; 6: Kézzel formált edény töredéke a 10. sírből; 7: 16. sír; 8–13: Leletek a 16. sírből

А лóсзєршáмок кőзџт ємлїтєтőк а васбџл кџсзџлт зablák (ősszesєн нџgy sїrbџl), ezek azonban az erős korrózió miatt nem rekonstruálhatók. Ezenkїvџl két sїrbџl egy-egy, egymástól eltérő típusú kengyelpár is előkerџlt (4. kџp 9–10; 8. kџp 6–7).

Az egyik pár kőrte alakú, függєszтőfűle trapéz alakú, amelyen a függєszтőszїj átfűzєsєre szolgáló, lekerekїtєtt sarkú tџglalap alakú áttőres látható. Ennek a típusnak a párhuzamai széles kőrben ismertek а szaltovői kultura és а дџл-uráli karajakupovői kultura leletanyagában (PLETNYOVA 1958, 156–159; MAZSITOV 1981, 171, рис. 55. 62–63).

тов 1981, 172, рис. 56. 2). Ко второму типу относятся составные серьги, представленные двумя экземплярами из п. 29 и одним из п. 37. Серьги из п. 29 с удлиненной подвеской, состоящей из двух полых шариков, разделенных конусовидной полый трубкой, изготовлены из серебра, покрытого тонким слоем позолоты, выполненным амальгамным способом. Ближайшие аналогии находят среди Салтово-маяцких древностей, они датируются серединой IX в. Серьга из п. 37 с удлиненной подвижной подвеской, на которую нанизаны два полых шарика, изготовлена из серебра, покрытого тонким слоем позолоты, выполненным амальгамным способом. Имеет аналогии среди Салтово-маяцкой культуры и датируется в пределах конца VIII – первой половины IX в. (Сташенков 1998, 219, рис. 5. 6). К третьему типу относятся кольцеобразные проволочные серьги с несомкнутыми концами из бронзовой, серебряной и серебряной позолоченной проволоки, круглой в сечении. Обнаружены в семи погребениях в количестве девяти штук. Подобный тип серег широко распространен в средневековых кочевнических древностях и не имеет узкой датировки (Федоров-Давыдов 1966, 39; Балагури–Фодор 1998, 175).

Стеклянные бусы, выявленные в п. 29, пятичетырех и двухсоставные зонные с металлической прокладкой из тонкого золотого листа (рис. 7. 4) известны на большинстве памятников Салтово-маяцкой культуры.

Бронзовый браслет из п. 37 (рис. 9. 4), овальной формы с уплощенными трапециевидными несомкнутыми концами, по ряду характерных признаков близок к подобным изделиям из Дмитриевского могильника Салтово-маяцкой культуры (Плетнева 1989, 144, рис. 60) и алано-болгарского могильника близ станицы Старокорсунской на Кубани, который датируется второй половиной VIII – первой половиной IX в. (Каминский 1987, рис. 3. 17).

К предметам туалета относится бронзовая копоушка, «коромыслообразной» формы с петлей, из п. 37 (рис. 9. 8). Подобные копоушки характерны для могильников Салтово-маяцкой культуры и датируются концом VIII – первой половиной IX в. (Плетнева 1967, 141, рис. 36; Михеев 1986, 170–171, рис. 6).

A másik kengyelpár az ívelt vállú, egyenes talpú kengyelek típusába tartozik. Ilyen kengyelek a nomád életmódot folytató és a letelepült életmódra áttérő népekre egyaránt jellemzőek voltak (alánok, avarok, magyarok, fekete bolgárok), a kazárok körében pedig különösen is gyakori volt ez a kengyel-típus (KIRPICSNYIKOV 1973, 49), legalábbis erre enged következtetni a szaltovói kultúra lelőhelyein feltárt ívelt vállú kengyelek nagy száma (LJAPUSKIN 1958, 119, рис. 15).

A 18. sír mellékletei között egy veretes öv is volt, amelyből a csat, a fősíj áttört veretei és az arról lelógó mellékszíjak veretei maradtak meg (5. kép 6). A veretes öv a harcosokat megkülönböztető viseleti tárgy volt, amelyet a kora középkorban a nomád és megtelepedett népesség egyaránt széles körben használt a Duna vidékétől egészen Szibériáig (KOMAR 2005, 183–184). Egyes elemei alapján az öv a 8. század vége – 9. század első fele közötti időszakra keltezhető (KOVALEVSZKAJA 1979, 35–36).

A 24. sírból egy övgarnitúra két csatja került elő (6. kép 6–7). A líra alakú bronzcsat legközelebbi párhuzamai a szaltovo–majaki kultúra 8–9. századi temetőiből ismertek (KOVALEVSZKAJA 1979, 35–36). A másik, téglalap alakú csattesttel ellátott ovális, kis méretű, bronzból öntött csat legközelebbi analógiái a 7–9. századi nomád leletanyagban található meg (MOSKOVA–MAKSZIMENKO 1974, табл. XXIX. 5).

Az ékszerek között fülbevalókat, üveggyöngyöket és bronzból készült karpereceket találunk. Fülbevalók összesen tíz sírból kerültek elő, ezek három különböző típusba sorolhatók (3. kép 2–3; 4. kép 12–13; 6. kép 2–3; 7. kép 2–3, 9, 13–14; 8. kép 4; 9. kép 3). Az első típust a 23. sírban talált hosszú, egybeöntött, tizenkéttagú gömbsorcsőngővel ellátott két ezüsfülbevaló alkotja. A fülbevaló karikája ovális alakú, amelynek zár nélküli, felső részén öntött gömböcske látható. Párhuzamai a szaltovo–majaki kultúra teljes területén megtalálhatók, használatuk a 8. század második fele és a 9. század eleje közé tehető. Emellett a Dél-Uráiban, a karajakupovói kultúra területén is előfordulnak (PLETNYOVA 1958, 150, рис. 37. 3; MAZSITOV 1981, 172, рис. 56. 2). A második típusba a többtagú fülbevalók sorolhatók, ezekből a 29. sírban két, a 37. sírban pedig egy példányt találtak. A 29. sírból előkerült, ezüsből készült fülbevalók esetében a karikához egy hosszúkás csőngőtag csatlakozik, amelynek

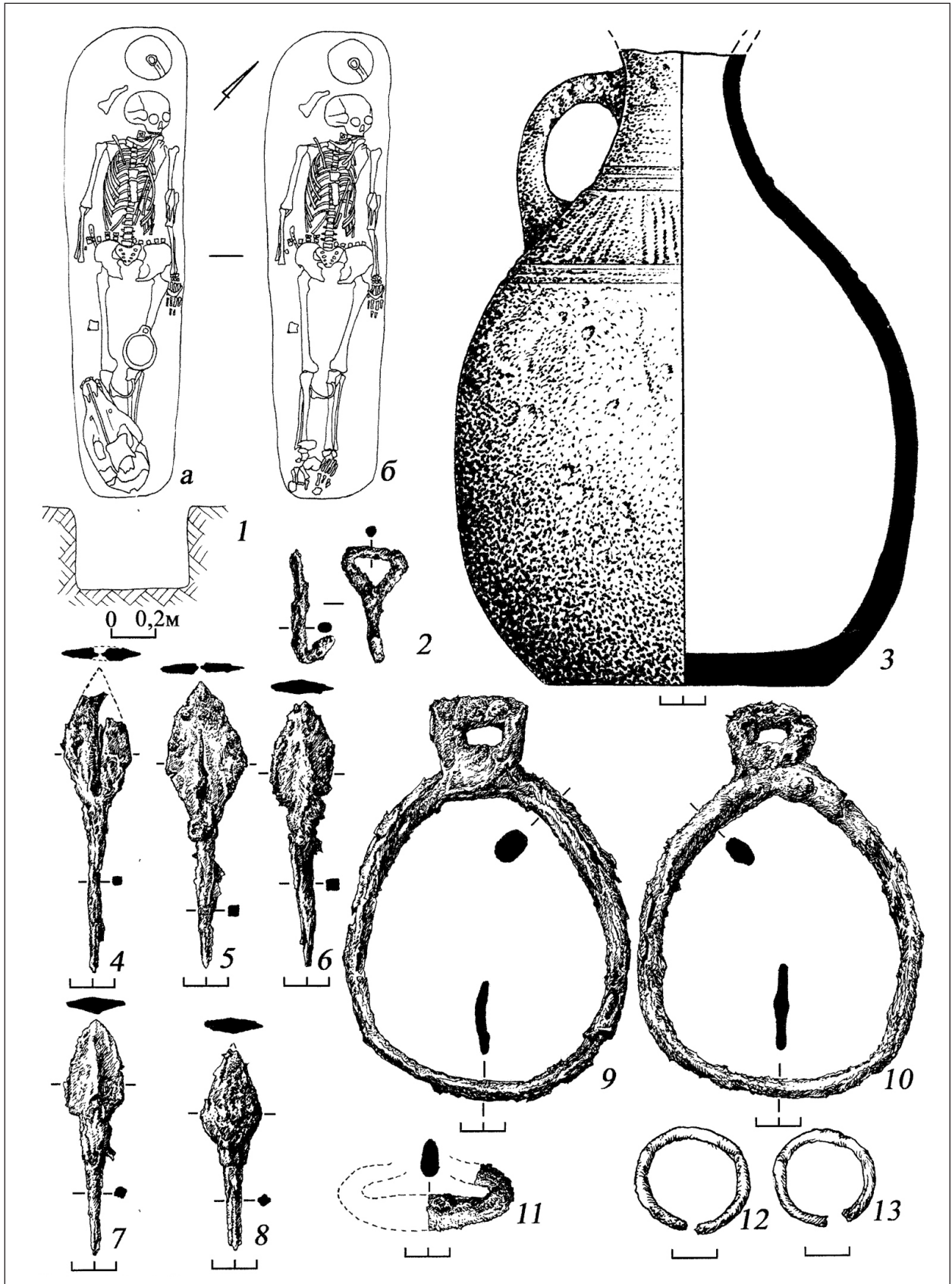

Рис. 4. Курган у г. Слободзея (1994). 1: П. 18; 2–13: Инвентарь п. 18
 4. kép. Az 1994-ben feltárt szlobodzejai kurgán. 1: 18. sír; 2–13: Leletek a 18. sírból

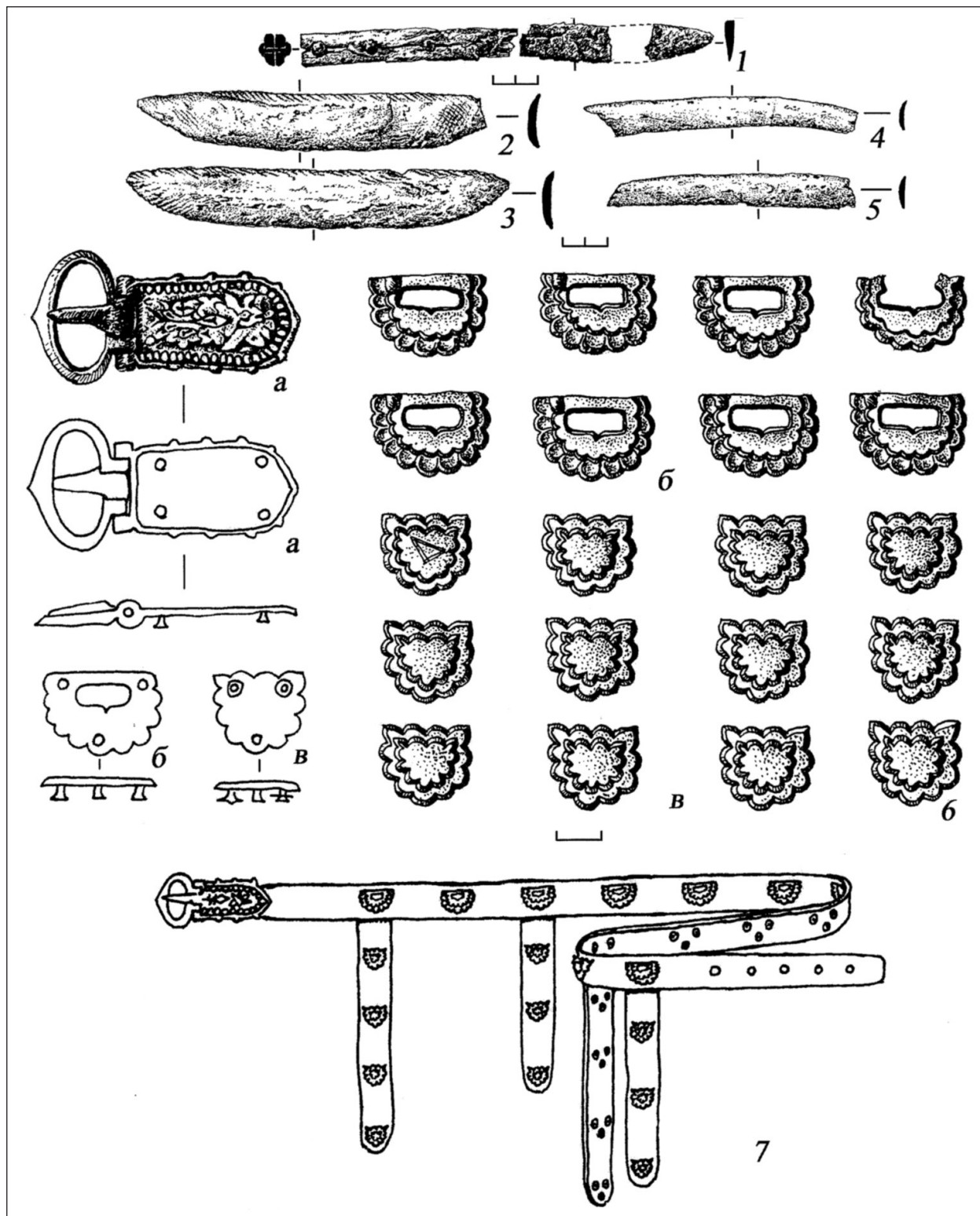

Рис. 5. Курган у г. Слободзея (1994). 1–6: Инвентарь п. 18; 7: Реконструкция пояса из п. 18
 5. kép. Az 1994-ben feltárt szlobodzejai kurgán. 1–6: Leletek a 18. sírból; 7: A 18. sírból előkerült veretes öv rekonstrukciója

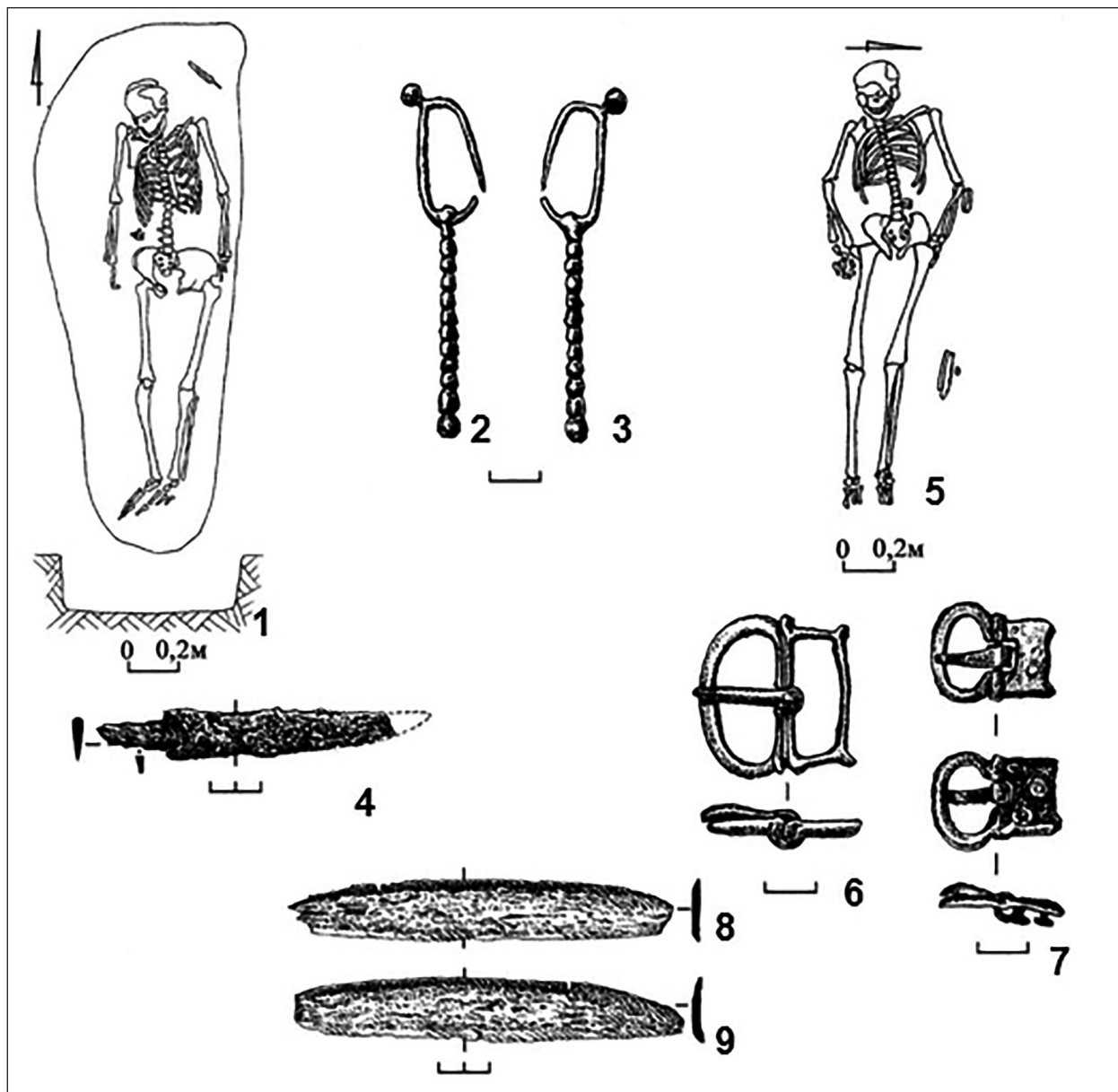

Рис. 6. Курган у г. Слободзея (1994). 1: П. 23; 2–4: Инвентарь п. 23; 5: П. 24; 6–9: Инвентарь п. 24
6. kép. Az 1994-ben feltárt szlobodzejai kurgán. 1: 23. sír; 2–4: Leletek a 23. sírből; 5: 24. sír; 6–9: Leletek a 24. sírből

Амулеты из п. 37 состоят из трех подвесок из кости трапециевидной и овальной формы со сквозными отверстиями (рис. 9. 5–7), а также раковины-подвески из створки морского моллюска. Подобные изделия известны на памятниках Салтово-маяцкой культуры и характерны для конца VIII–IX в. (Плетнева 1967, 14, рис. 36; Плетнева 1989, 96–98, рис. 49).

Астрагалы по три штуки найдены в п. 30 и 35 и четыре в п. 38. Все они изготовлены из костей мелкого рогатого скота (рис. 7. 6–8, 15–18; рис. 8. 2).

alsó és felső részét egy-egy, eltérő méretű üreges gömb alkotja, ezeket pedig egy kúp alakú üreges elem köti össze. A fülbealókat vékony tűziaranyozással vonták be. Ezeknek a fülbealóknak a legközelebbi párhuzamait a szaltovo–majaki kultúra 9. század közepére keltezhető leletanyagában találjuk meg. A 37. sírből egy ezüstből készült, tűziaranyozással vékonyan bevont fülbealó került elő, amelynek hosszú, mozgó csüngős részére két üreges gömböcskét fűztek fel. Ez a lelet a 8. század vége – 9. század első fele közötti időszakra keltezhető, párhuzamai a szaltovo–majaki kultúra leletanyagából

Керамическая посуда присутствовала в пяти погребениях. Она делится на столовую и кухонную. К столовой относится нижняя часть корпуса гончарного сосуда из п. 38 (рис. 7. 12) и одноручный гончарный кувшин, с удлиненным овальным корпусом и широким плоским дном из п. 18 (рис. 4. 3). Нижнюю часть сосуда из п. 38 можно отнести к крымским импортам, для которых характерно изготовление из тщательно отмученного теста амфорного типа, качественный обжиг, цвет светло-желтый или оранжевый. Исследователи считают, что появление этих изделий на территориях, отдаленных от Крыма, относится ко второй половине VIII – первой половине IX в. (Аксенов–Михеев 1998, 345, 353).

У сосуда из п. 18 венчик был отбит в древности. Он был серого цвета, орнаментирован по плечикам лощеными вертикальными полосами. Подобные кувшины встречаются в Подонье, Подонцовье и Крыму. А. В. Комар видит ему аналогии по форме в волжско-булгарских древностях Танкеевского могильника (Комар 2011, 66). Может он происходить и из Дунайско-Днестровского междуречья с таких поселений как Орловка, Богатое и Суворово (Козлов 2015, 162, 166–197).

Кухонная посуда представлена горшками – одним целым экземпляром из п. 40 (рис. 10. 9) и придонными частями из п. 10 (рис. 3. 6) и п. 37 (рис. 9. 2). Два горшка из п. 37 и 40 изготовлены из грубого керамического теста лепным способом, а горшок из п. 10, возможно, изготовлен на медленно вращающемся гончарном круге, или подправлен на круге. Вся эта посуда относится к восточнославянской керамике типа Луки-Райковецкой, памятники которой широко распространены в Днестровско-Прутском междуречье в VIII–IX вв.

Анализ погребального обряда Слободзейского могильника позволил выделить ряд устойчивых признаков, характерных для кочевнических раннесредневековых погребальных древностей, таких как простая форма ям, западная ориентировка с сезонными отклонениями, а также ритуальное разрушение могил с целью проведения обряда обезвреживания.

Подобные черты были широко распространены на могильниках, связываемых исследо-

исмerten (SZTASENKOV 1998, 219, рис. 5. 6). A fülbevalók harmadik típusát a nyitott végű karikaékszerek alkotják, amelyek kerek átmetszetű bronz-, ezüst- vagy aranyozott ezüsthuzalból készültek. Hét sírból összesen kilenc példányban kerültek elő. Ez a fülbevalótípus igencsak gyakori a középkori nomád leletanyagban, szűk keltezése nem lehetséges (FJODOROV-DAVIDOV 1966, 39; BALAHURI-FODOR 1998, 175).

A 29. sírban talált aranyfóliás üveggyöngyök öt-, négy-, illetve kéttágúak (7. kép 4). Ez a gyöngytípus a legtöbb szaltovói lelőhelyen megtalálható.

A 37. sírből más tárgyak mellett egy nyitott végű ovális bronz karperec is előkerült, amelynek két vége trapéz alakban végződik (9. kép 4). Jellegzetességei alapján közel áll a szaltovói kultúra dmitrijevkai temetőjéből (PLETNYOVA 1989, 144, рис. 60) és a Kubány-vidéki Sztarokorszunszkaja nevű település közelében fekvő alán–bolgár temetőből (8. század második fele – 9. század első fele) (KAMINSZKI 1987, рис. 3. 17) származó leletekhez.

Piperekészlethez tartozó tárgyként egy függesztőfüllel ellátott 'szitakötő' alakú bronz fülkanál említhető a 37. sírből (9. kép 8). Hasonló fülkanalak a szaltovo–majaki kultúra temetőire jellemzőek. Ez a tárgyípus a 8. század vége és a 9. század első fele közé keltezhető (PLETNYOVA 1967, 141, рис. 36; MIHEJEV 1986, 170–171, рис. 6).

A 37. sírből származó, amulettként meghatározott tárgyak között három ovális és trapéz alakú, átfürt csonttárgy (9. kép 5–7) és egy tengeri kagylóhéjból készített csüngő található. Hasonló tárgyak a szaltovo–majaki kultúra jellemzően 8. század végi – 9. századi lelőhelyein fordulnak elő (PLETNYOVA 1967, 14, рис. 36; PLETNYOVA 1989, 96–98, рис. 49).

A 30. és 35. sírban három-három, a 38. sírban pedig négy asztragalosz csont volt. Ezek mind juh- vagy kecskecsontból készültek (7. kép 6–8, 15–18; 8. kép 2).

Kerámiaedényt öt sírban találtak. Ezek között az asztali és konyhai kerámia egyaránt megtalálható. Az asztali kerámiák közé két lelet tartozik: egy korongolt edény fenéktöredéke a 38. sírből (7. kép 12), valamint egy épen megmaradt egyfülű és széles, egyenes aljú, gömbölyű testű agyagkorsó a 18. sírből (4. kép 3). Előbbi krími importáru lehet. Ezek jellemzően az amforák alapanyagaként is használt, gondosan iszapolt agyagból készültek minőségi

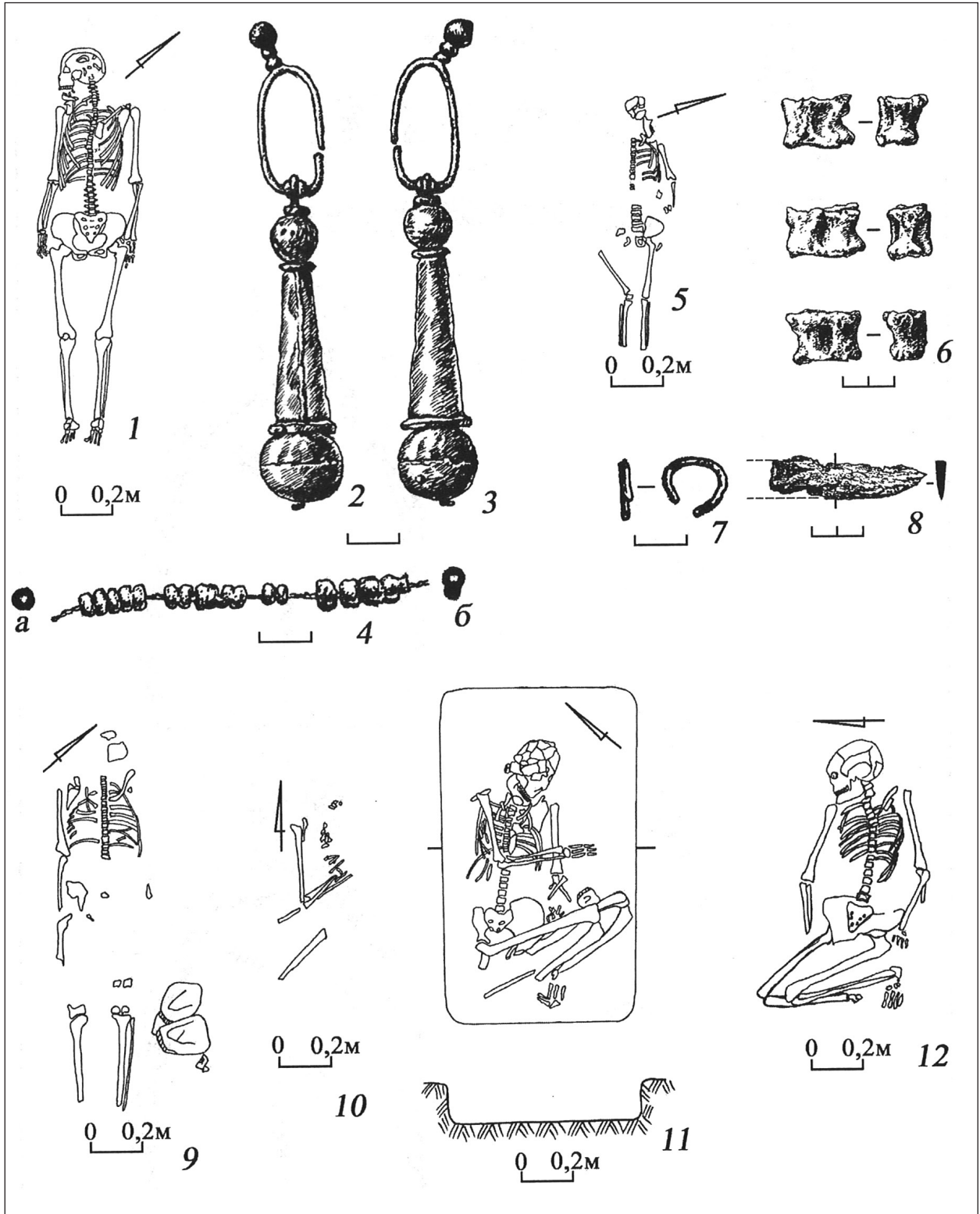

Рис. 7. Курган у г. Слободзея (1994). 1: П. 29; 2–4: Инвентарь п. 29; 5: П. 30; 6–10: Инвентарь п. 30; 11: П. 38; 12–20: Инвентарь п. 38

7. kép. Az 1994-ben feltárt szlobodzejai kurgán. 1: 29. sír; 2–4: Leletek a 29. sírből; 5: 30. sír; 6–10: Leletek a 30. sírből; 11: 38. sír; 12–20: Leletek a 38. sírből

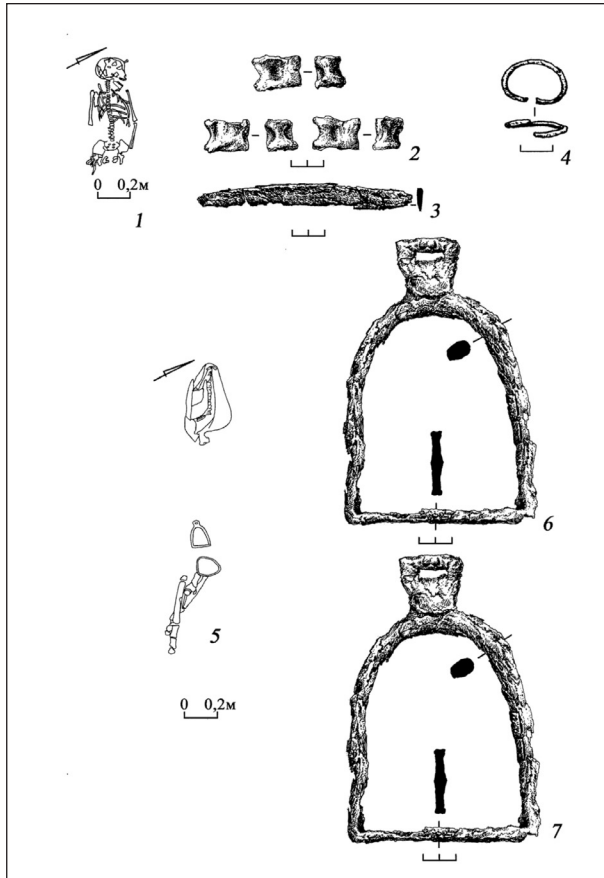

Рис. 8. Курган у г. Слободзея (1994). 1: П. 35; 2–4: Инвентарь п. 35; 5: П. 36; 6–7: Инвентарь п. 36
8. kép. Az 1994-ben feltárt szlobodzejai kurgán. 1: 35. sír; 2–4: Leletek a 35. sírből; 5: 36. sír; 6–7: Leletek a 36. sírből

вателями с древними болгарами, и известны в пределах от Волжской Болгарии до Подонья и до Дунайской Болгарии периода Первого Болгарского царства до принятия христианства (Флоров 1993, 56).

Изучение погребального инвентаря Слободзейского могильника выявило в нем определенное количество предметов собственно салтовского круга, таких, к примеру, как женские серьги из п. 29 и 37, браслет из п. 37, стремяна из п. 36, бронзовая копоушка из п. 37. И это сближает могильник со степным болгарским вариантом Салтово-маяцкой культуры.

Но некоторые исследователи справедливо полагают, что простая могильная яма и вытянутое на спине положение костяка с западной ориентировкой для раннего средневековья является одним из самых распространенных обрядов. Более показательны, по их мнению, расположе-

ежением, színük világossárga vagy narancssárga. Egyes kutatók véleménye szerint ezek a tárgyak a 8. század második fele és a 9. század első fele között jelentek meg a Krímtől távolabbi területeken (AKSZJONOV–MIHEJEV 1998, 345, 353).

A 18. sírből származó korsó pereme már földbe kerülésekor is sérült volt. Színe szürke, vállán függőlegesen futó beszímtott sávok láthatók. Hasonló tárgyak a Don és Donyec vidékéről, valamint a Krímből ismertek. A. V. Komar szerint a korsó formái párhuzamai megtalálhatók a tankejevcai temető volgai bolgár leletei között (KOMAR 2011, 66). Ez a típus a Dnyeszter–Al-Duna közében feltárt településekről, például Orlovka, Bogatoje és Szuvorovo lelőhelyekről is ismert (KOZLOV 2015, 162, 166–197).

A konyhai kerámiák csoportját fazekak alkotják: a 40. sírban egy ép példány volt (10. kép 9), a 10. sírből (3. kép 6) és a 37. sírből (9. kép 2) pedig egy-egy fenéktöredék került elő. A 37. és 40. sírban durván iszapolt agyagból készült, kézzel formált fazekak voltak. A 10. sírből származó fazék lehetséges, hogy lassan forgó fazekaskorongon, vagy utánkorongolással készült. A lelőhely konyhai kerámiái a keleti szláv kerámiaművességhez, azon belül a Luka-Rajkoveckaja-kultúrához köthetők. Ennek a kultúrának a Prut–Dnyeszter régióban sok 8–9. századi lelőhelye ismert.

A szlobodzejai temetőben megfigyelhető temetkezési szokások elemzése nyomán számos, a kora középkori nomád sírokra jellemző állandósult elem elkülönítésére nyílik lehetőség. Ilyen például az egyszerű formájú sírgödör, a nyugat–keleti tájolás (szezonális eltérésekkel) és a sírok rituális bolygatása (az elhunyt 'ártalmatlanná tételének' céljából).

A korai bolgárként meghatározott temetőkben gyakoriak az ezekhez hasonló jellegzetességek. Jelenlétük Volgai Bolgáriától a Don-vidéken át egészen Dunai Bolgáriáig kimutatható, ahol még az Első Bolgár Cárság idején, a kereszténység felvételét megelőző időszakból származó temetkezésekben is megfigyelhetők ezek a szokások (FLJOROV 1993, 56).

A szlobodzejai temető sírleleteinek elemzése kimutatta, hogy a mellékletek között szaltovói típusú tárgyak is megtalálhatók. Ilyenek például a 29. és 37. sírből származó női fülbevalók, a 37. sírban feltárt karperec, a 36. sírből előkerült kengyelpár és a

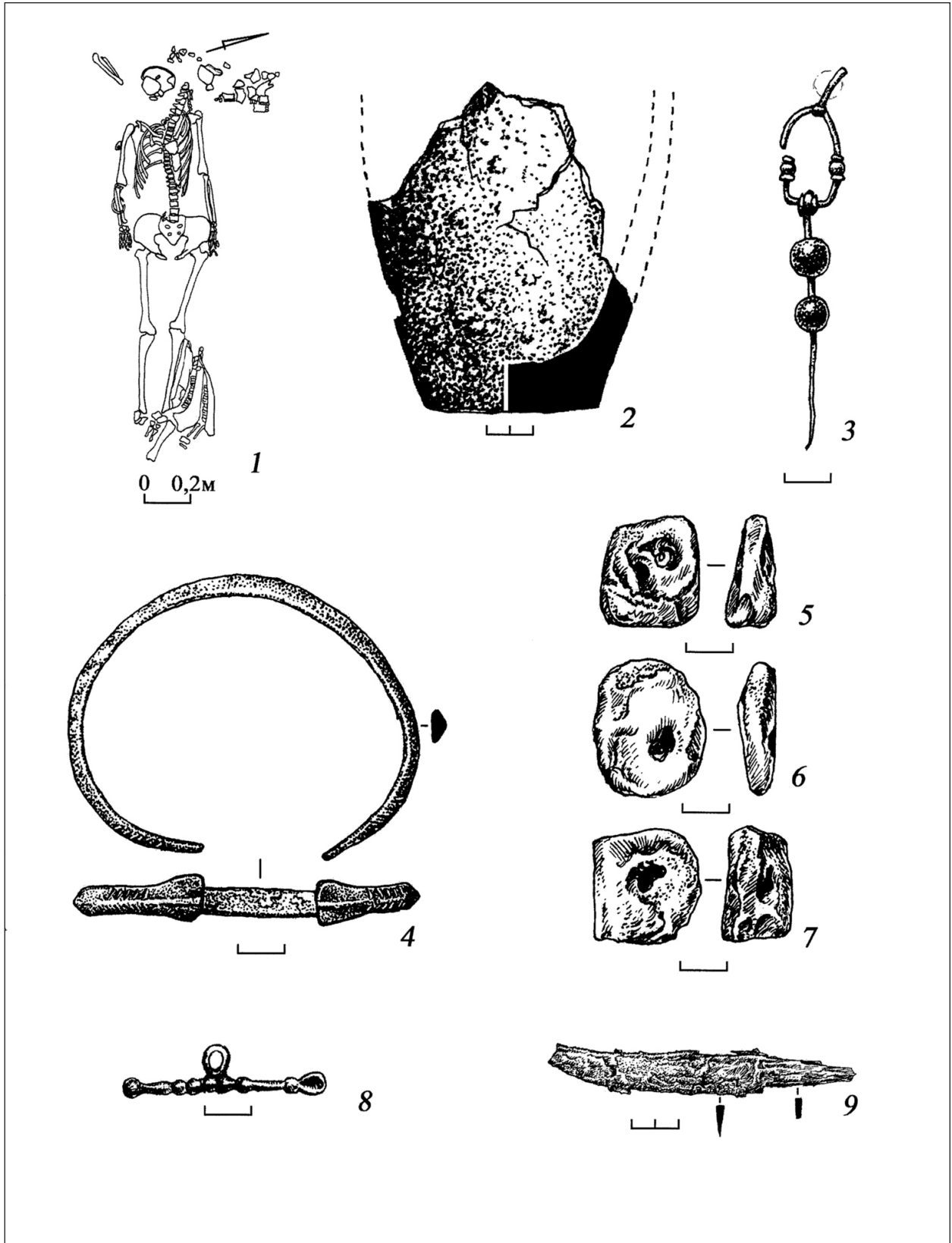

Рис. 9. Курган у г. Слободзея (1994). 1: П. 37; 2–9: Инвентарь п. 37
 9. kép. Az 1994-ben feltárt szlobodzejai kurgán. 1: 37. sír; 2–9: Leletek a 37. sírből

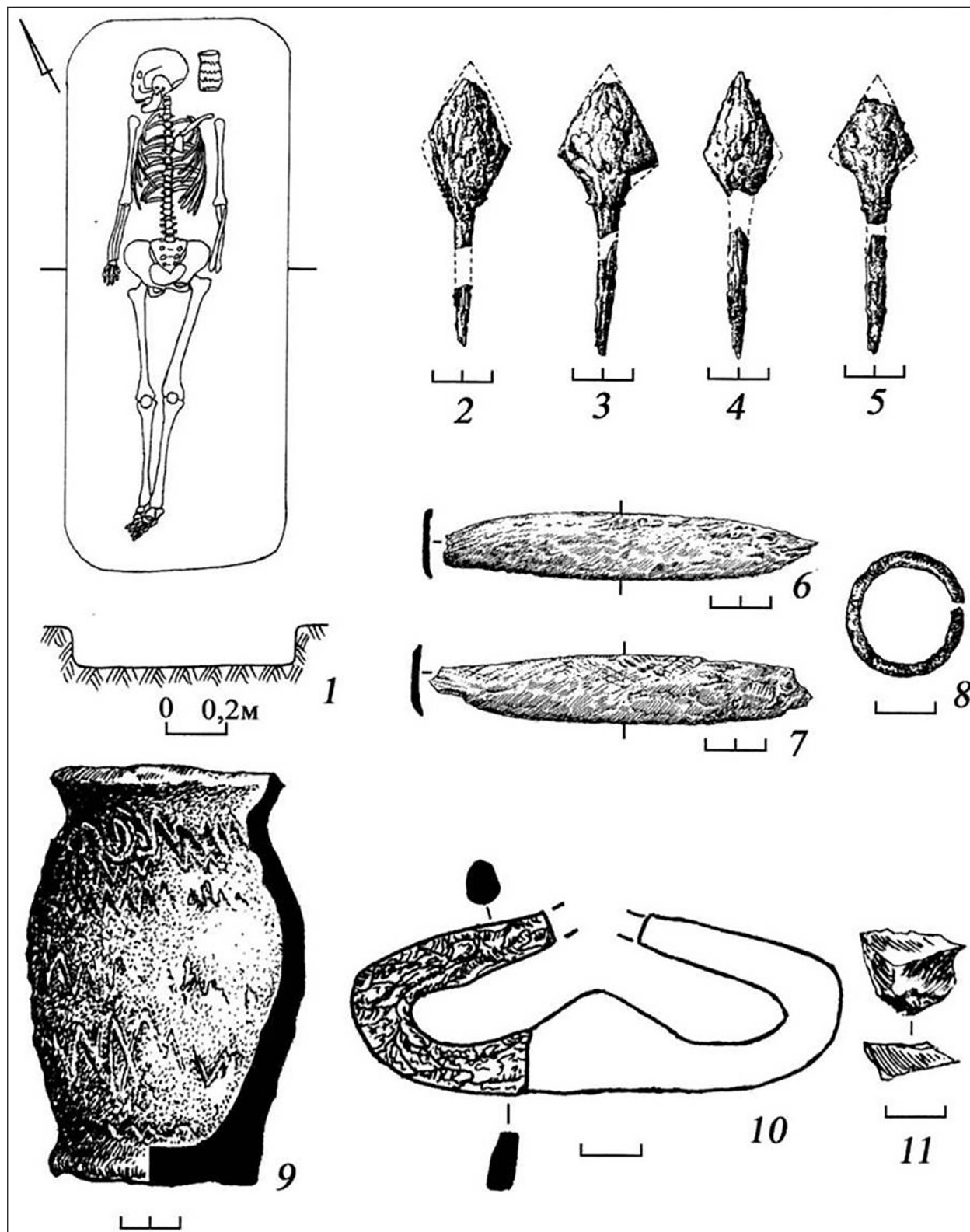

Рис. 10. Курган у г. Слободзея (1994). 1: П. 40; 2–11: Инвентарь п. 40
 10. kép. Az 1994-ben feltárt szlobodzejai kurgán. 1: 40. sír; 2–11: Leletek a 40. sírból

ние в могиле костей коня в виде сложенных у ног погребенного нижних частей конечностей и черепа, обращенного носовыми костями в сторону головы погребенного, являющиеся особенностью могил венгров X в. Карпатской котловины (Балинт 1972, 176–188), а также памятников типа Больше-Тиганского и Танкеевского могильников в Прикамье (КАЗАКОВ 1984, 99–110). Именно это мы можем наблюдать и в п. 18 и 37 Слободзейского могильника.

Погребальный инвентарь Слободзейского могильника также, кроме аналогий в Салтово-маяцких древностях, имеет аналогии в приуральских и прикамских памятниках. Так стремена п. 18 находят аналогии в Караякуповских древностях, характерно преобладание срединных накладок лука, наличие плоских ромбовидных наконечников стрел и отсутствие трехгранных салтовских; женские серьги с длинной литой подвеской, имитирующей многобусинную, мужские серьги-колючки тоже характерны для приуральских и прикамских памятников.

Поэтому и Слободзейский средневековый могильник имеет как общие с ямными болгарскими могильниками черты, так и некоторое своеобразие.

В этой связи особого внимания заслуживает мнение А. В. Комара, который из синхронных кочевнических древностей Северного Причерноморья выделяет памятники типа Субботцев, куда он включает и Слободзейский могильник (КОМАР 2011, 56–69). Им в общих чертах предложен процесс генезиса памятников Субботцевского типа. Он также подчеркивает, что *«происхождение и особенности культурных контактов носителей памятников типа Субботцев с окружающими народами идеально совпадают с письменными свидетельствами об этапах переселения мадьяр, тогда как хронология комплексов соответствует периоду пребывания мадьяр в Северном Причерноморье (836–895)»*. По его мнению, эти факты позволяют уверенно выделить в качестве археологической культуры древних венгров Этелькёза памятники Субботцевского типа, связав дальнейшие перспективы исследования проблемы именно с изучением памятников данного культурного круга (КОМАР 2011, 68–69).

37. sírban talált bronz fülkanál. Emiatt ez a temető közel áll a szaltovói kultúra sztyeppi, ún. bolgár variánsához.

Egyes kutatók azonban azt a véleményt képviselik, hogy az egyszerű sírgödörben kialakított, nyugat-keleti tájolású, háton fekvő, nyújtott csontvázas temetkezés a kora középkor egyik leggyakoribb temetkezési formája volt. Szerintük a lócsontok síron belüli elhelyezkedése alapján sokkal jobban el lehet különíteni a sírokat: a lábhoz tett részleges lóbőrös temetkezés (a sírba az elhunyt lábához helyezett és felé fordított lókoponya, valamint a ló végtagjainak alsó részei kerültek) ugyanis egyrészt 10. századi Kárpát-medencei magyar temetők sajátossága (BÁLINT 1972, 176–188), másrészt a Káma menti Bolsije Tyigani- és Tankejevka-típusú temetőkre is jellemző (KAZAKOV 1984, 99–110). A szlobodzejai kurgán 18. és 37. sírjában pontosan ilyen típusú temetkezés figyelhető meg.

A szlobodzejai lelőhely középkori temetkezéseiből származó sírmellékletek párhuzamai a szaltovói lelőhelyeken kívül az Urál nyugati előteréből és a Káma mentéről is ismertek. A 18. sírből előkerült kengyelpár analógiái a karajakupovói leletanyagban találhatóak meg. Az Urál nyugati előterének és a Káma vidékének további jellemzői a gyakori leletnek számító íjmarkolatlemezek, valamint a rombusz alakú lapos nyílhegyek megléte és a háromélű szaltovói nyílhegyek hiánya, továbbá a gömbsorc süngős fülbevalókat utánzó hosszú, öntött csüngőkkel ellátott női fülbevalók és a férfi karikaékszerek.

Szlobodzeja középkori horizontja mindezek alapján bizonyos tekintetben közel áll a bolgár aknasíros temetőkhöz, ugyanakkor el is tér azoktól.

Ennek kapcsán külön figyelmet érdemel A. V. Komar véleménye, aki a Fekete-tenger északi előteréből származó, ugyanerre az időszakra datált nomád leletanyagon belül elkülönítette az ún. szubbotci típusú lelőhelyeket. Az ukrán kutató a szlobodzejai temetőt is ezek közé sorolta (КОМАР 2011, 56–69). Egyik munkájában felvázolta a szubbotci típusú lelőhelyek kialakulásának folyamatát. Emellett azt is kiemelte, hogy *„a szubbotci típusú lelőhelyekhez köthető népesség és a velük szomszédos népek között fennálló kulturális kapcsolatok eredete és jellege tökéletes összhangban van azzal, amit az írott források a magyar vándorlás egyes szakaszairól állítanak, a lelőhelyek kronológiája*

Подобного же мнения о Субботцевском типе и Слободзейском могильнике придерживается и А. Тюрк (Тюрк 2012, 22–26).

В этой связи находит подкрепление гипотеза некоторых исследователей о том, что данный регион мог быть занят венграми, создавшими военно-политическое объединение перед своим переселением на новую родину в Среднее Подунавье.

Точное время и обстоятельства переселения мадьяр в Причерноморские степи до сих пор вызывают дискуссии. Основная волна венгров перемещается из-за Волги на рубеже VIII–IX вв. По предположению М. И. Артамонова, их продвижение через территорию Хазарского каганата было связано с активной деятельностью печенегов и жестокой религиозной гражданской войной 20-х годов IX в. По приказу хазарского кагана был создан коридор, через который вместе с мадьярами ушли кабары – хазары, не принявшие иудаизм, потерпевшие поражение в этой войне. Исследователи вообще отмечают полиэтничность венгров. Их объединение племен состояло из разных этнических элементов, таких как кабары, аланы, печенеги (Прохненко 2006, 173). Продвигаясь по территории Хазарского каганата, в Верхнем Подонье, около 830 г., они создают союз из семи племен и к 839 г. выходят к Днепру и берут под контроль южные торговые пути (Артамонов 2002, 343; Прохненко 2006, 197).

Сведения о пребывании венгров в Причерноморье содержатся в сочинении Константина Багрянородного, который сообщает, что мадьяры поселились в причерноморских степях в Леведии, а через три года они переместились к западной границе Хазарского каганата в Ателькузу (Рябцева–Рабинович 2007, 196).

До сих пор вызывает дискуссию вопрос об определении месторасположения Леведии и Ателькузы. Большинство ученых полагает, что Леведию необходимо искать в междуречье Днепра и Дона, а Ателькузу – в степном районе между Днепром, Сиретом и Нижнем Дунаем (Прохненко 2006, 167; Рябцева–Рабинович 2007, 196).

Между Хазарами и венграми было заключено своеобразное соглашение, по которому венгры

pedig egybeesik azzal az idoszakkal, amikor a magyarok a Fekete-tenger északi előterében tartózkodtak (836–895)”. Komar szerint mindezek alapján a szubbotci típusú lelőhelyek az etelközi magyarok régészeti hagyatékaként azonosíthatók. Az ukrán régész a kutatás következő feladatáért a szubbotci típusú lelőhelyek további vizsgálatát nevezte meg (KOMAR 2011, 68–69).

А шубботци típusú lelőhelyek és a szlobodzejai temető kapcsán Türk Attila is hasonló álláspontot képvisel (Türk 2012, 22–26).

А шубботци horizont révén megerősítést nyer az a néhány kutató által támogatott feltételezés, amely szerint a magyarok Kárpát-medencei honfoglalásukat megelőzően egy katonai és politikai jellegű szövetséget létrehozva ellenőrzésük alá vonták a Fekete-tenger északi előterének egy részét.

Az, hogy a magyarok pontosan mikor és milyen körülmények között érkeztek meg a Fekete-tenger északi előterének sztyeppi területeire, továbbra is vitatott. A magyarok legnagyobb része a 8–9. század fordulóján kelt át a Volgán. M. I. Artamonov elmélete szerint a magyarok egyrészt a besenyő fenyegetés, másrészt a 820-as években a Kazár Kaganátust sújtó vallási jellegű belháború miatt dönthettek úgy, hogy a Kaganátus területét érintve nyugatabbra költöznek. A kagán biztosította a magyarok számára az áthaladást, azok a kazárok pedig, akik a háborúban vereséget szenvedtek és elutasították a judaizmus felvételét – ők a forrásokban említett kabarok – csatlakoztak a magyarokhoz. A kutatók gyakran hangsúlyozzák a magyarok heterogén etnikai jellegét. Törzsszövetségüknek különböző etnikai elemek, például kabarok, alánok és besenyők is részét képezték (PROHNENKO 2006, 173). A magyarok 830 körül egy hét törzsből álló törzsszövetséget hoztak létre a Don felső folyásvidékén. 839-re elérték a Dnyepert és ellenőrzésük alá vonták a déli kereskedelmi utakat (ARTAMONOV 2002, 343; PROHNENKO 2006, 197).

Bíborbanszületett Konstantin művében arról olvashatunk, hogy a magyarok a Fekete-tenger északi előterében tartózkodnak. A császár tudomása szerint a magyarok a Fekete-tenger északi előterének sztyeppi területein, Levédiában telepedtek meg, ahonnan három évvel később a Kazár Kaganátus nyugati határára, Etelközbe költöztek át (RJABCEVA–RABINOVICS 2007, 196).

получили все права на захваченные территории и стали вассалами кагана. Договоренность была подкреплена женитьбой вождя венгров Левода на знатной хазарке (МАЙКО 2000, 239). Данное соглашение было взаимовыгодным, так как каган получил возможность создать дополнительный заслон от нападений со стороны Дунайской Болгарии и использовать силу мадьяр в борьбе с Византийской империей. Возможно, что планировалось использовать венгерские племена против набиравшего силу Русского государства, что в некоторой степени подтверждается письменными источниками (Орлов 1997, 188; Прохненко 2006, 170). При этом необходимо отметить и определенную независимость походов венгров, и их участие в конфликтах между Византийской империей и Первым Болгарским царством как на одной стороне, так и на другой. Только в конце IX в. под давлением печенегов венгры вынуждены были переселиться в Паннонию, где и обрели свою новую родину (Плетнева 2003, 105).

Таким образом, исследование средневековых погребений Слободзейского кургана, являвшегося первым раскопанным кочевническим могильником IX в. в Нижнем Поднестровье, позволяет изучить закрытые археологические комплексы, которые исследователи относят к древневенгерскому культурному кругу. Дальнейшее изучение в регионе кочевнических древностей конца VIII–IX вв. позволят или подтвердить эту точку зрения и приблизиться к решению венгерской проблемы, или более аргументировано выявить другие аспекты истории населения IX в. в Нижнем Поднестровье.

Levédia és Etelköz pontos elhelyezkedésének meghatározása mind a mai napig vitákat generál. A kutatók többsége szerint Levédiát a Dnyeper és a Don közötti területen, Etelközt pedig a Dnyeper, Szeret és Al-Duna közötti sztyeppevidéken kell keresni (PROHENKO 2006, 167; RJABCEVA–RABINOVICS 2007, 196).

A kazárok és a magyarok közötti sajátos megállapodás értelmében a magyarok saját szállásterületet kaptak, de a kagán vazallusaivá váltak. Ezt azzal pecsételték meg, hogy Levedi magyar törzsfő egy előkelő kazár lányt kapott feleségül (МАЙКО 2000, 239). A megállapodás mindkét fél számára előnyös volt. A kagán egy újabb védvonalat hozhatott létre a dunai bolgárok támadásai ellen, másrészt a Bizánci Birodalom elleni harcban is rendelkezésére állt a magyar törzsek jelentette katonai potenciál. A kagán akár az erősödő rusz állam ellen is tervezhette a magyarok bevetését – ezt bizonyos mértékben az írott források is alátámasztják (ORLOV 1997, 188; PROHENKO 2006, 170). Ennek kapcsán fontos felhívni a figyelmet a magyar hadjáratok bizonyos fokú önállóságára és arra, hogy a magyarok a bizánciak és bolgárok közötti konfliktusokban hol az egyik, hol a másik fél oldalán vettek részt. A 9. század végén azonban a besenyők nyomása miatt arra kényszerültek, hogy átköltözzenek Pannóniába, ahol végül új hazára leltek (PLETNYOVA 2003, 105).

A szlobodzejai kurgán jelentőségét az adja, hogy ez volt az Alsó-Dnyeszter-vidék elsőként feltárt 9. századi nomád temetkezési helye. Ezzel olyan zárt leletegyüttesek vizsgálata vált lehetővé, amelyek a korai magyar kultúrkörrel hozhatók összefüggésbe. A sírok etnikai meghatározását a kutatás a régió 8. század végi – 9. századi nomád leletanyagának további vizsgálatával igazolhatja vagy cáfolhatja. Ily módon közelebb kerülhetünk a magyar kérdéskör megoldásához, de az Alsó-Dnyeszter-vidék 9. századi történelmének más aspektusait is objektívebben szemlélhetjük.

ЛИТЕРАТУРА / IRODALOM

- AKSZJONOV / АКСЕНОВ 2000: Аксенов, В. С.: Старосалтовский катакомбный могильник. *Vita Antiqua* 1999:2, 137–149. <http://archaeology.kiev.ua/pub/aksenov.htm>
- AKSZJONOV–МИНЕЈЕВ / АКСЕНОВ–МИХЕЕВ 1998: Аксенов, В. С. – Михеев, В. К.: Крымский импорт и хронология некоторых салтовских памятников верховий Северского Донца. В: *Культура Евразийских степей в I тыс. н. э. (вопросы хронологии)*. Отв. ред.: Сташенков, Д. А. Самара 1998, 344–357.
- ARTAMONOV / АРТАМОНОВ 2002: Артамонов, М. И.: *История Хазар*. Санкт-Петербург 2002.
- BALAHURI–FODOR / БАЛАГУРИ–ФОДОР 1998: Балагури, Э. А. – Фодор, И.: Раскопки могильника периода обретения венграми новой Отчизны в с. Чома, Береговского района, Закарпатской области. *CARPATICA – Карпатика* 5 (1998) 166–169.
- BÁLINT / БАЛИНТ 1972: Балинт, Ч.: Погребения с конями у венгров в IX–X вв. В: *Проблемы археологии и древней истории угров*. Ред.: Смирнов, А. П. и др. Москва 1972, 176–188.
- FJODOROV–DAVIDOV / ФЕДОРОВ–ДАВЫДОВ 1966: Федоров-Давыдов, Г. А.: *Кочевники Восточной Европы под властью золотоордынских ханов*. Москва 1966.
- FLJOROV / ФЛЕРОВ 1993: Флеров, В. С.: *Погребальные обряды на севере Хазарского Каганата*. Волгоград 1993.
- KAMINSZKIJ / КАМИНСКИЙ 1987: Каминский, В. Н.: Алано-болгарский могильник близ станицы Старо-корсунской на Кубани. *Советская археология* 1987:4, 187–205.
- KAZAKOV / КАЗАКОВ 1984: Казаков, Е. П.: О культе коня в средневековых памятниках Евразии. В: *Западная Сибирь в эпоху средневековья*. Ред.: Чиндина, Л. А. Томск 1984, 99–110.
- KIRPICSNYIKOV / КИРПИЧНИКОВ 1973: Кирпичников, А. Н.: *Снаряжение всадника и верхового коня на Руси IX–XIII вв.* Археология СССР. Свод археологических источников Е1–36. Ленинград 1973.
- КОМАР / КОМАР 2005: Комар, А. В.: Ранговая семантика наборных поясов кочевников Восточной Европы VII – начала VIII в. В: *Сугдейский сборник 2*. Ред.: Куковальская, Н. В. Киев–Судак 2005, 160–188.
- КОМАР / КОМАР 2011: Комар, А. В.: Древние мадьяры Этелькеза: перспективы исследований. В: *Мадьяри в Середньому Подніпров'ї*. Археологія і давня історія України 7. Отв. ред.: Моця, О. П. Київ 2011, 21–78.
- KOVALEVSKAJA / КОВАЛЕВСКАЯ 1979: Ковалевская, В. Б.: *Поясные наборы Евразии IV–IX вв. Пряжки*. Археология СССР. Свод археологических источников Е1–2. Москва 1979.
- KOZLOV / КОЗЛОВ 2015: Козлов, В. И.: *Население степного междуречья Дуная и Днестра конца VIII – начала XI веков н. э.: Балкано-дунайская культура*. Казань–Санкт-Петербург–Кишинев 2015.
- KRUGLOV / КРУГЛОВ 2005: Круглов, Е. В.: Сложносоставные луки Восточной Европы раннего средневековья. В: *Степи Европы в эпоху средневековья 4*. Гл. ред.: Евглевский, А. В. Донецк 2005, 73–143.
- LJAPUSKIN / ЛЯПУШКИН 1958: Ляпушкин, И. И.: Памятники салтово-маяцкой культуры в бассейне р. Дона. В: *Труды Волго-Донской археологической экспедиции 1*. Отв. ред.: Артамонов, М. И. Материалы и исследования по археологии СССР 62 (1958) 85–150.
- МАЈКО / МАЙКО 2000: Майко, В. В.: Хазаро-русско-византийские отношения в середине X в. и Крымская Хазария. *Stratum plus* 2000:5 (2000) 236–261.
- MAZSITOV / МАЖИТОВ 1981: Мажитов, Н. А.: Южный Урал в IX – начале X в. В: *Степи Евразии в эпоху средневековья*. Отв. ред.: Плетнева, С. А. Археология СССР. Москва 1981, 80–82, 170–172.
- МИНЕЈЕВ / МИХЕЕВ 1986: Михеев, В. К.: Сухогомольшанский могильник. *Советская археология* 1986:3, 158–173.

- MOSKOVA–MAKSZIMENKO / Мошкова–Максименко 1974: Мошкова, М. Г. – Максименко, В. Е.: Работы Багаевской экспедиции в 1971 г. В: *Археологические памятники Нижнего Подонья* 2. Отв. ред.: Мошкова, М. Г. – Шелов, Д. Б. Москва 1974, 5–80.
- ORLOV / Орлов 1997: Орлов, Р. С.: Руська дружина на Балканах. В: *Проблеми походження та історичного розвитку слов'ян*. Відп. ред.: Баран, В. Д. Київ–Львів 1997, 197–208.
- PLETNYOVA / Плетнева 1958: Плетнева, С. А.: Печенеги, торки и половцы в южнорусских степях. В: *Труды Волго-Донской археологической экспедиции* 1. Отв. ред.: Артамонов, М. И. Материалы и исследования по археологии СССР 62 (1958) 151–226.
- PLETNYOVA / Плетнева 1967: Плетнева, С. А.: *От кочевий к городам. Салтово-маяцкая культура*. Материалы и исследования по археологии СССР 142. Москва 1967.
- PLETNYOVA / Плетнева 1981: Плетнева, С. А.: Салтово-маяцкая культура. В: *Степи Евразии в эпоху средневековья*. Отв. ред.: Плетнева, С. А. Археология СССР. Москва 1981, 62–75.
- PLETNYOVA / Плетнева 1981a: Плетнева, С. А.: Ранние болгары на Волге. В: *Степи Евразии в эпоху средневековья*. Отв. ред.: Плетнева, С. А. Археология СССР. Москва 1981, 77–79.
- PLETNYOVA / Плетнева 1989: Плетнева, С. А.: *На славяно-хазарском пограничье. Дмитриевский археологический комплекс*. Москва 1989.
- PLETNYOVA / Плетнева 2003: Плетнева, С. А.: *Кочевники южнорусских степей в эпоху средневековья VI–XIII вв.* Воронеж 2003.
- PROHNENKO / Прохненко 2006: Прохненко, И. А.: Пути передвижения венгров на территорию новой Отчизны. В: *Древнее Причерноморье. Сборник статей, посвященных 85-летию со дня рождения профессора П. О. Карышковского*. Гл. ред.: Кушнир, В. Г. Одесса 2006, 166–176.
- RJAVSEVA–RABINOVICS / Рябцева–Рабинович 2007: Рябцева, С. С. – Рабинович, Р. А.: К вопросу о роли венгерского фактора в Карпато-Днестровских землях в IX–X вв. *Revista arheologica, Serie nouă* 3:1–2 (2007) 195–230.
- SCSERBAKOVA–TASCSI–TYELNOV / Щербакова–Тащи–Тельнов 2008: Щербакова, Т. А. – Тащи, Е. Ф. – Тельнов, Н. П.: *Кочевнические древности Нижнего Поднепровья (по материалам раскопок кургана у г. Слободзея)*. Кишинев 2008.
- SZTASENKOV / Сташенков 1998: Сташенков, Д. А.: Евразийская мода в эпоху раннего средневековья (к постановке проблемы) В: *Культура Евразийских степей в I тыс. н. э. (вопросы хронологии)*. Отв. ред.: Сташенков, Д. А. Самара 1998, 213–231.
- TÜRK / Тюрк 2012: Тюрк, А.: Новые результаты и перспективы археологических исследований ранней истории древних венгров (угров-мадьяр). В: *IX Евразийский научный форум «Наследие Л. Г. Гумилева и современная Евразийская интеграция»*. Ред.: Досимбаева, А. Астана 2012, 22–26.